

Istorinių sostinių forumas

Svarba, tyrimai ir ateities perspektyvos

2024 m. spalio 2 d.

Kernavės archeologinės vietovės muziejus

FORUMO DISKUSIJŲ ATMINTINĖ

Istorinių sostinių forumas – akademinė archeologų, istorikų, urbanistikos tyrinėtojų, paveldosaugos, istorinės atminties ir komunikacijos specialistų, muziejininkų, kultūros politikos formuotojų ir įgyvendintojų diskusija, skirta Kernavės

UNESCO Pasaulio paveldo vertybės statuso suteikimo 20-mečiui paminėti. Idėja surengti Istorinių sostinių forumą kilo Lietuvos pasaulio paveldo vietovės Kernavės archeologinės vietovės valdymo plano rengimo diskusijose svarstant, ką reiškia istorinės sostinės statusas. 2022 m. istorinių sostinių samprata įtvirtinta įstatymu, trys iš jų – Kernavė, Kaunas ir Vilnius – yra UNESCO Pasaulio vertybės, bet ar turime bendrą istorinę viziją ir pasakojimą?

Valstybinio Kernavės kultūrinio
rezervato direkcija

Lietuvos Respublikos Prezidento vyriausioji patarėja dr. Jolanta Karpavičienė Istorinių sostinių forumo atidarymo sveikinimo kalboje pabrėžė, kaip svarbu diskutuoti apie istorinių sostinių giluminio lyginamojo pažinimo, išsaugojimo, pažintinės infrastruktūros kūrimo, jos įtinklinimo ir įveiklinimo procesus bei signalizuoti apie papildomo finansavimo poreikį, ieškoti tvarių veikimo instrumentų tam, kad jau ir įstatymiškai legalizuotos istorinės sostinės Lietuvos gyventojams ir mūsų šalies svečiams skleistųsi tikroju savo žavesiu.

„Negalėjau neprisiminti prieš daugiau nei penketą metų Vokietijoje, Magdeburgo kultūros ir istorijos muziejuje vykusios tarptautinės parodos, skirtos Vidurio Rytų Europos miestų istorijai ir europietiško tipo savivaldos sklaidai juose pavadinimo – leiskite pacituoti vokiečių kalba – „Faszination der Stadt“ – „Miesto žavesys“. Drįstu manyti, kad pastaroji apibrėžtis – „Miesto žavesys“ – puikiai tinka šio forumo diskusijų laukui, juolab, kad jūsų dėmesys bus sufokusuotas į ypatingą šio fenomeno dėmenį – istorines sostines.

Šis reiškinys žavus savo pažinimo gelme ir įvairove, nes – prakalbinas archeologų, ir ypač lyginamuoju aspektu, atveria universalius ir savitus gyvenvietės tapsmo miestu procesus, taigi ir miestų atsiradimo ne tik Lietuvoje, bet ir Vidurio Rytų Europoje modelius, kurių lyginamasis aspektas labai aktualus tarptautiniu aspektu.

Ir kaip čia nepaminėsi Edvardo Gudavičiaus, kuris savo paradigminėje studijoje „Miestų atsiradimas Lietuvoje“ rašė: „miestų istorija užkasta po žeme“. Kaip nepasidalinsi Drezdeno rezidencinės pilies buvusio direktoriaus prof. Dirko Syndramo susižavėjimu, po pažinties su Valdovų rūmų Vilniaus žemutinėje pilyje archeologine medžiaga ištarusio „koks [pažinimo] auksas glūdi po žeme Vilniaus centre!“. Kaip neatkreipsi dėmesio į Hallės-Witenbergo universiteto profesoriaus Heinerio Luecko, lyginamosios teisės istorijos tyrinėtojo, impresiją, esą įsigilinus į ankstyvąją Kauno topografinę raidą, joje išvelgtina Vytauto Didžiojo ambicija suteikiant Magdeburgo teisę kauniečių bendruomenei įkurti vadinamojo lokacinio, urbanistiškai sutvarkyto, taisyklingo miesto modelį, būdingą Vidurio Rytų Europai, ypač vadinamojo vokiečių rytų apgyvendinimo metu.

„Miesto žavesys“ – nes istorinių sostinių raida glaudžiai susijusi su valstybės istorija. Ir tai persipinantis ambivalentiškas pažinimo procesas: per šalies istorijos vyksmo prizmę tampa pažini sostinių raida, ir atvirkščiai – Kernavės, Trakų, Vilniaus, Kauno raidos atodangos naujais euristiniais potėpiais praturtina Lietuvos istoriją ir jos europinius kontekstus.

„Miesto žavesys“ – tai ir topografinio, architektūrinio, urbanistinio, meninio „miesto veido“ atodangos. Tai ir demografinių, socialinių, konfesinių procesų sklaidos erdvė, įvairių kultūrinių įtakų poveikio ir sąveikos vieta. Tai daugiakultūrės komunikacijos ir skirtingų etnokonfesinių grupių sugyvenimo paieškos, konfliktų ir sambūvio erdvė.

„Miesto žavesys“ – taip pat ir todėl, kad šį fenomeną tyrinėjančių mokslininkų akumuliuojama intelektualinė potenciali jėga išieškoja mokslo taikomojo aspekto kibirkštį – poreikį patraukliai ir įtraukiai įvairiomis formomis bei veiklomis muziejuose ir kitose atminties institucijose aktualinti mokslo žinias grįstą istorinių sostinių fenomeną.

„Miesto žavesys“ – tai ir institucinė bei valstybės ir savivaldybių pareiga saugoti UNESCO pasaulio paveldą praturtinančius Lietuvos objektus, tarp kurių net trys istorinės sostinės (Vilniaus istorinis centras, Kernavės archeologinė vietovė ir Kauno modernizmo architektūra).

Prieš daugiau nei penkerius metus mūsų šalyje lankėsi Florencijos Uficių galerijos ilgametis direktorius, dailės istorikas prof. Antonijus Natalis. Kelias dienas jis keliavo po Lietuvą, grožėjosi gamta, lankė miestus, kultūros objektus. Viešojoje paskaitoje apie Uficių galeriją, vieną turtingiausių pasaulio muziejų, paklaustas, kas jam paliko didžiausią įspūdį Lietuvoje, garsus svečias iš Italijos, pasaulio meno lobyno žinovas nedvejodamas ištarė: „neįtikėtina gamtos ir kultūros dermė“. Šia lakia fraze galime apibūdinti ir UNESCO pasaulio paveldo sąrašė esančius Lietuvos objektus, tarp kurių ir Vilniaus istorinis centras, archeologinė vietovė ir net Kauno modernizmo architektūra: jie kaip niekas kitas įkūnija dermę, harmoniją tarp gamtos ir kultūros, tarp žmogaus kūrybinės galios ir natūros.“

FORUMO DISKUSIJŲ ATMINTINĖ

Istorinių sostinių tyrimai

Tikslas – aptarti Lietuvos istorinių sostinių kultūrinę, politinę ir ekonominę reikšmę jų ilgamečių bei naujausių mokslinių tyrimų duomenimis, įvertinti, kokių žinių dar stokojame, kokius klausimus dar siekiame atsakyti.

Išdiskutuoti teiginiai:

1. Platesnių Europos ir pasaulio istorijos bei archeologijos tyrimų kontekstuose sostinės statusas viduramžiais paprastai suprantamas ir sietinas su valstybės vadovo (dvaro) rezidencija.
2. Atsižvelgiant į daugiaplanį dešimtūkstantinės istorijos liudijimą, Kernavė, kurioje detalūs archeologiniai tyrimai nepertraukiamai vykdomi nuo 1979 m., gali būti pelnytai vadinama lietuviškąja Troja.
3. Vilnius – neabejotina ilgaamžė Lietuvos valstybės sostinė, Kaunas – tarpukariu visuotinai pripažįstama kaip laikinoji Lietuvos Respublikos sostinė, todėl istorinių sostinių įvardijimas galimai yra aktualiausias Kernavei ir Trakams. Lietuvos sostinių perkėlimas nuosekliai patvirtintas rašytiniais ir archeologiniais šaltiniais ir sietinas su didžiojo kunigaikščio Gedimino vykdyta politika.
4. Kernavės, Senųjų Trakų ir Trakų, Vilniaus ir Kauno istorinių sostinių statuso svarba įstatymo lygmenyje bei ilgalaikėje mokslinių tyrimų perspektyvoje. Pabrėžta tęstinių ir kompleksinių Lietuvos istorinių sostinių mokslinių tyrimų būtinybė. Tyrimai įgalima tiksliau chronologizuoti istorinių sostinių dinamiką, Lietuvos galios centrų kaitą ir raidą.
Istorinių ir regioninių sostinių naratyvas Lietuvoje gali būti naudingas vietos bendruomenėms, taip pat kuriant patrauklesnį ir suprantamą istorinį pasakojimą plačiajai visuomenei, tačiau būtina remtis objektyviais ir naujausiais mokslinių tyrimų duomenimis.

Istorinių sostinių populiarinimas per muziejinį pasakojimą

Tikslas – įvertinti istorinių sostinių viešinimo, turizmo skatinimo ir jų unikalumo išsaugojimo būdus ir svarbą, diskutuoti apie istorinių ir regionų sostinių naratyvo jamžinimo muziejuose galimybes.

Išdiskutuoti teiginiai:

1. Muziejai turi galimybę pristatyti istoriją, skirtingais lygiais, formomis, pjūviais ir perspektyvomis. Visų 4-ių istorinių sostinių muziejams šis konceptas yra svarbi unikalumo ir tiesiog duotybės privilegija, kurią galima ir reikia tinkamai išnaudoti.
2. Visos istorinės sostinės atspindi skirtingus istorinius laikotarpius, lūžius ir procesus, todėl svarbu apie istorines sostines kalbėti platesniu naratyvu – apie miestą, jo raidą, įvairius atributus ir aspektus. Reikia naujų ir plačių idėjų, „fantazijos“, kuri gali padėti atskleisti ir įprasminti konkrečius istorinių sostinių laikotarpius.
3. Vienas iš sklaidos būdų – kalbėti apie istorines sostines už jų geografinių ribų, t. y. istorinis pasakojimas gali ir turėtų būti intensyviau ir proaktyviau pasakojamas kitose šalies vietovėse.
4. Siūloma apsvarstyti galimybę kurti „istorinių sostinių kelią“, puoselėjant kultūros kelių konceptą. Tam yra būtina sukurti vieningą kokybišką turinį, t. y. vienijančią idėją, paremtą glaudžiu instituciniu bendradarbiavimu. Kultūros kelias galėtų būti platesnis nei 4-ios aptariamos istorinės sostinės, turi turėti stiprų edukacinį aspektą.
5. Nėra aiškus istorinės sostinės statusas juridiniame, teisėkūros, savivaldos ir kituose formaliuose lygmenyse – koks potencialas, paskata ar pagalba galėtų būti pritaikyti istorinių sostinių valdytojams, bendruomenėms, iniciatyvinėms grupėms?
6. Istorinių sostinių pasakojimas turi būti kuriamas laikantis istorinės tiesos, negali būti dirbtinio temos siaurinimo, ar platinimo.

Istorinių sostinių ateitis ir UNESCO apsauga

Tikslas – aptarti istorinių sostinių pritaikyto šiuolaikinėms reikmėms, nepažeidžiant jų autentiškumo ir puoselėjant reikšmę ateities kartoms, galimybes, įvertinti UNESCO vaidmenį išsaugant istorines sostines ir jų paveldą bei skatinant tarptautinį bendradarbiavimą.

Išdiskutuoti teiginiai:

1. Yra reikalingas aiškus susitarimas, kas yra vadinama „istorinėmis sostinėmis“, t. y. kokie kriterijai, paveldo objektai aiškina, pasakoja ir pabrėžia istorinės sostinės statusą. Viena iš galimybių jas traktuoti kaip istorinius miestus, t. y. urbanistines teritorijas kartu su jas lydinčiais iššūkiais – derinti miesto ir paveldo interesus. Tikslas – siekti kokybės (valdyme, saugojime, vystymo procesuose). Būtina įvertinti galimą žalingą turizmo poveikį.
2. Šiandien istorinės sostinės tai asociatyvinis kraštovaizdis, savotiška nematerialaus paveldo forma su aiškiu prioritetu – jame gyvenančiomis bendruomenėmis. Reikalinga įvertinti kaip skiriasi bendruomenės gyvenimo būdas istorinėje aplinkoje (nuo įprastos kitos urbanistinės teritorijos), tai išsaugoti, palaikyti gyvybingumą.
3. Reikalingas kompleksinis ir įvairiapusis istorinės aplinkos puoselėjimas (nuo aplinkoje esančios infrastruktūros įrengimo ir tvarkymo iki bendruomenės įsitraukimo). Būtinai ne tik investavimas į aplinką, bet ir jos reikšmės formavimas.
4. Istorinės sostinės koncepto suvokimas iš pradžių turi būti formuojamas konkrečioje aplinkoje gyvenančiai bendruomenei. Istorinė sostinė – vietos tapatumo dalis, kuris turėtų būti tęstinis ir ilgalaikis procesas, t. y. gali ir turi būti perduodamas iš kartos į kartą. Bendruomenės suvokimo grįžtamasis ryšys – rūpestis juos supančia aplinka.
5. Siekiant puoselėti Istorinių sostinių koncepciją, yra būtinas stiprus naratyvas, stiprus pasakojimas, skelbiama išgryninta žinutė. Tokio pasakojimo sukūrimui ir sklaidai reikalingas ilgas laikas.
6. Istorinių sostinių „projektui“ įgyvendinti yra būtina ir politinė valia. Jam realizuoti turėtų būti sukonstruotas ir sprendimus lydintis finansinis mechanizmas.
7. Tautinė istorinės sostinės idėja negali nuneigti visos bendros objekto istorijos. Konstruojant tautiškumo akcentus turi būti remiamasi objektyviais istoriniais ir archeologiniais šaltiniais (mokslu įrodymais). Istorija negali būti perkonstruojama pagal kuriamą naują naratyvą.
8. Istorinės sostinės gali būti valdomos ar/ir prioretizuojamos kaip ir kiti žymus paveldo objektai: rengiant valdymo planus, įtraukiant į finansavimo prioritetu (pvz. Lietuvos kultūros taryba) ir pan.

Įgyvendinus pirmąjį Istorinių sostinių forumą, šią formuojamą tradiciją siūloma tęsti ateinančiais metais, į forumo diskusijas ir/ar kitas planuojamas veiklas papildomai įtraukiant senųjų sostinių vietos bendruomenės narius, savivaldos atstovus, sprendimus priimančių institucijų delegatus bei kitas suinteresuotas šalis.